

дају основу за њихово развијање у правцу потчињавања дипломата. правилима реда државе домаћина.

31. Расправљало се и о томе да ли треба дати и правила о престанку функције дипломатских агената. У Комисији није било сагласности шта све ту долази. Зато је дат само оквир који треба да буде накнадно попуњен кад се саслушају мишљења влада. Тај рам указује на узроке престанка мисије, на дужност државе домаћина да олакша одлазак дипломата чија је мисија престала и да подвуче гаранције које је дужна држава која прима дипломату да осигура просторије, архиве и интересе државе чија се мисија повукла, па чак и за случај оружаног сукоба.

IX. — То је садржина претпројекта једне конвенције који ће бити упућен свим владама света на примедбе.

Напори чланова Комисије уродили су плодом. Оквирни претпројект претставља оно на чему су се државе различитих схватања могле сложити. Комисија се показала способном за рад већ на првом свом заседању. Резултат је можда скроман али је практичан и не верујемо да ће он бити одбачен, јер све државе очекују решења о основним питањима дипломатског општења. Досадашња правила су делимично превазиђена историским развојем а делимично их није ни било, и зато је овде Комисија употребила оба метода, којима се иначе служи у свом раду, кодификацију и прогресивни развој.

Милан Бартош

ОСНОВНА НАЧЕЛА ПОЉСКОГ НАСЛЕДНОГ ПРАВА

I. — *Претходне напомене.* — У друштвима која изграђују социјализам, карактер наследног права мења се са напретком у изградњи друштвене структуре. Битне друштвене промене (аграрна реформа, прелаз шума у државну својину, национализација основних грана народне привреде), успешна ликвидација остатака капиталистичког система, проширење делатности социјалистичког сектора, нарочито национализованог сектора, преображај ситне индустриске својине у друштвену својину — имали су за последицу постепено смањење заоставштина и њихове вредности. То стално смањење заоставштина (дакле промена у количини или тачније у вредности) претставља уствари квалитативну промену. Заоставштине све ређе садрже елементе капитала, елементе који имају карактер основних производних средстава. Напротив, она се све чешће састоје само из предмета за личну употребу (предмета личне својине) или из предмета који служе личном обављању професије (предмета занатске радиности или личних ствари).

Од часа потпуног остварења социјализма, наследно право почиње у потпуности да служи интересима радничке класе. Његов циљ у социјалистичкој заједници је да омогући раднику, који је савесно и часно радио целог свог живота, да најближим члановима своје

породице (законско наслеђивање) или лицима која он буде одредио (тестаментално наслеђивање) остави имовину стечену радом и штедњом за време свог живота која је служила задовољењу његових личних потреба (лична својина). У социјалистичком систему, друштвена и економска функција наследног права састоји се у јачању унутрашње везе породице, у стварању чврсте основе за развитак личне својине, као средства сталног подизања материјалног и културног нивоа живота радних маса, потстичући грађане да појачају радни напор и увећају његов учинак.

Развој наследног права у Совјетском Савезу доказује да у већ сасвим изграђеном социјалистичком систему ово право треба да одигра значајну улогу. Убрзо после Октобарске револуције, објављен је декрет од 27 априла 1918. Њиме је остварено укидање права наслеђивања, програмског захтева израженог већ у *Комунистичком манифесту*. При свем том, овај декрет садржи основе једног новог социјалистичког наследног права које ће ускоро почети да се развија. Последњу етапу у овом развоју претставља Указ Президијума Врховног Совјета СССР од 14 марта 1945 (са указима президијума врховних совјета федералних република издатим на основу поманутог Указа, нарочито Указом Президијума Врховног Совјета РСФСР од 12 јуна 1945); врхунац у овом развоју је начело чл. 10 Устава СССР од 1936 по коме је законом заштићено право на наслеђивање личне својине грађана.

На овај начин се постепено развија установа новог права наслеђивања. Тај развој је у уској вези са развитком и напретком социјалистичке државе. Одмах после Октобарске револуције, док капиталистичка својина није била потпуно уништена и док су капиталистички елементи били релативно јаки, ситуација је изискивала да борба против њих — да би била успешна — буде оштра, па је укидање наследног права декретом од 27 априла 1918 било једно од средстава те борбе и претстављало је уништење једног од стубова капиталистичког система (искључење сваке могућности наслеђивања капиталистичке својине). Међутим, са све бржим и потпунијим напретком на путу ликвидације капитализма, наследно право не само што је престало да претставља опасност за доследну изградњу социјализма, него је требало да одигра значајну друштвено-економску улогу у новом систему (наслеђивање личне својине). Због тога се оно постепено развијало.

Као што се из изложеног види, наследно право је нераздвојно везано за својину од које оно зависи и која одређује карактер свих правно-економских установа. Наследно право треба такође да делује обратно на основу, помажући њеном учвршћењу и развоју. Међутим, постепена изградња друштвеног и економског система као и сваке његове етапе, класна борба и њене фазе, не одражавају се свуда јасно у одредбама наследног права. Узрок томе је што наследно право не претставља одлучујући инструмент у реконструкцији друштвеног система; то није фактор који може да одигра прворазредну улогу у питањима својине. Напротив, владајући друштвени и еко-

номски систем и питање својине одлучују о карактеру и улози наследног права. Чак ни најнапредније одредбе наследног права не могу саме по себи значајније допринети преображају друштвеног и економског система, као што ни одредбе наследног права, рађене потпуно по угледу на буржоаско право, не могу знатно да зауставе преображаје друштвеног система. Напротив, овај преображај у потпуности мења карактер и улогу наследног права, мада облик његових одредаба не трпи никакву промену. У погледу одредаба наследног права може се дакле са разлогом рећи да оне могу, бар у извесној мери а у сваком случају више него одредбе других грана грађанског права, да промене своју садржину не мењајући свој облик и да се тиме квазиаутоматски прилагоде улози коју им владајући друштвени и економски режим одређује. Одатле, међутим, никако не произилази да одредбе наследног права у социјалистичкој држави не треба да се разликују од прописа капиталистичких држава. Иако одредбе наследног права не претстављају независан инструмент друштвене реконструкције, оне треба ипак — као и сви елементи правне надградње — да одиграју активну улогу у стварању и учвршћивању социјалистичке друштвене и економске структуре.

Као последица основних друштвених реформи и сталне и доследне изградње пољског друштвеног и економског система, ишчезло је у нашој земљи крупно сељачко газдинство, шуме су национализоване — осим мањих површина испод 25 ха —, удео социјалистичке индустрије у укупној индустриској производњи достигао је око 100%, трговина на велико и спољна трговина нашле су се потпуно у рукама социјалистичких предузећа а само мали процент трговине на мало остао је у рукама приватних предузећа. Упркос овим променама, наш друштвени и привредни систем није престао да претставља систем са много разноликости. Јер, поред претежно социјалистичког карактера производње, задржан је још увек приличан опсег ситне трговине и сразмерно безначајна капиталистичка делатност. Ова последња, која узмиче и постепено ишчезава, задржала се још готово искључиво на селу. Тако исто се и ситна трговина одржала нарочито за потребе сељака. У градовима њу сачињавају данас само занатлиске радње, којих је мали број, и мале трговачке радње нарочито за продају животињих намирница. Значај система ситне трговине на селу опада постепено са развитком земљорадничког и производног задругарства. Број произвођачких земљорадничких задруга четири поменута типа превазишао је недавно 10.000, док површина зиратне земље коју обрађују производне задруге износи више од 10% од укупне површине обрадиве земље коју заузимају сељачки поседи. Својина на непокретностима у градовима није национализована (питање непокретности у Варшави делимично је друкчије решено).

Поменуте социјалне, политичке и економске промене нашле су свој правни израз у Уставу Народне Републике Пољске од 22 јула 1952 који почива на чврстом темељу нових односа већ формираних и учвршћених у привреди земље, новог односа снага разних класа

и који има јак и трајан однос у нашем друштвеном животу који данас претставља стварност. Да ли Устав Народне Републике Пољске даје законодавцу извесне смернице у погледу развитка наследног права?

Две одредбе Устава НРП односе се непосредно на наследно право, чланови 12 и 13. Према првом члану НРП признаје и заштићује на основу закона на снази не само индивидуалну својину него и право наслеђивања земље, зграда и других производних средстава која припадају сељацима, занатлијама и радницима који раде код куће. Према садржини члана 13, НРП гарантује пуну заштиту као и право наслеђивања личне својине грађана. Чланови 12 и 13 Устава НРП битно се разликују у погледу јачине заштите разних облика својине који се у њима помињу, док напротив, кад је реч о праву наслеђивања, разлика између чл. 12 и 13 — мада несумњиво постоји — није толико наглашена. Наиме, разлика између чл. 12 и 13 Устава у погледу права наслеђивања састоји се управо у наглашавању у садржини ових одредаба различитог става законодавца у односу на индивидуалну својину (тип својине који још постоји у периоду изградње социјализма али који постепено ишчезава како услед ограничења, потискивања и ликвидације капиталистичке својине — чл. 3, ст. 4, Устава — тако и услед постепеног претварања ситне трговачке својине у друштвену својину — чл. 10, ст. 2, 3, чл. 11 Устава) и у односу на личну својину (једини облик својине који може имати појединац и који ће остати такође и у потпуно изграђеном социјалистичком систему). Насупрот томе, чл. 12 и 13 Устава, у погледу права наслеђивања приближавају се један другоме тако да, иако изражавају принцип наслеђивања индивидуалне својине као и личне својине, они искључују могућност да се законодавством предвиди случај кад индивидуална или лична својина у часу смрти *de cuius*-а не прелази на његове наследнике него на државу; али, ови чланови никако не одређују унапред како ће бити уређено ово наслеђивање, а нарочито: да ли могу наследити само лица законом означена (законско наслеђивање), или сам завешталац може да одреди своје наследнике (тестаментално наслеђивање), који ће бити број законских наследника, ред наслеђивања ових лица, опсег слободе тестирања завештаоца, итд. Због тога, иако чл. 12 и 13 Устава садрже значајне директиве у погледу наследног права, они остављају ипак законодавцу велику слободу у решавању основних питања овог права.

Осим две горе поменуте одредбе овог Устава НРП које се непосредно односе на наследно право, чл. 14, ст. 3, Устава садржи такође норму, не тако тесно везану за наследно право али, при свем том, врло важну и битну за то право. Према овом члану, НРП примењује у све већој мери начело „од сваког према његовим могућностима, свакоме према његовом раду”. Из ове норме произилази да одредбе наследног права треба да буду такве да стицање материјалних добара, које није засновано на раду, буде могуће само у случају ако постоје друге премисе које га довољно оправдавају. Одатле прс-

изилази да се из правила у чл. 14, ст. 3, Устава, а не из одредаба чл. 12 и 13 овог Устава, могу извући закључци у погледу извесних ограничења круга лица која су по закону позвана на наслеђивање, као и о примени неких ограничења у погледу слободе тестирања.

Од осталих одредаба Устава НРП може се још навести као значајан за наследно право чл. 63 који проглашава и гарантује жени једнака права са људима у свим областима јавног, политичког, привредног, друштвеног и културног живота, као и чл. 67, ст. 2, према коме рођење изван брака не ограничава права детета.

II.— Извори пољског наследног права. — Пољска држава, створена после Првог светског рата, наследила је од својих освајача пет различитих система наследног права. Тако је на територији старе Пољске Конгреса важило наследно право Наполеоновог законика; у јужним војводствима — право предвиђено Аустриским грађанским закоником, у западним — право из пете књиге Немачког грађанског законика, у источним војводствима — наследно право Руског грађанског законика (збирке закона *Свод Закона*, књ. X, део 1), најзад, на малим територијама *Spisz* и *Ogawa* које је Пољска преузела од Мађарске, важило је наследно право Аустриског грађанског законика са изузетком одредаба о законском наслеђивању и о нужним наследницима. За њих су на тим територијама остале у важности одредбе мађарског права (упор. § 2, ст. 2, Уредбе Министарског савета од 14 септембра 1922, Службени лист, бр. 90, текст 833).

Комисија за кодификацију створена уредбом од 3 јуна 1919 (Сл. лист, бр. 44, текст 315) чији је главни задатак била израда пројеката јединственог грађанског и кривичног законодавства за целу територију Пољске и која је потпуно или у сваком случају у великој мери извршила тај задатак у неким правним гранама, тек је била започела — до почетка рата 1939 — да ради на материјалном наследном праву; што се тиче процесног наследног права, био је израђен само један претходни пројект друге књиге законика о ванпарничном поступку који је објављен са образложењем јануара 1939. Због тога, када су после ослобођења, улето 1945, били предузети у Министарству правосуђа интензивни напори за унификацију грађанског права у Пољској (пре рата извршена је само делимична унификација грађанског права, наиме облигационог права објављивањем Законика о облигацијама — Уредба Претседника републике од 27 октобра 1933, Службени лист, бр. 82, текст 598, који је ступио на снагу 1 јула 1934), требало је, у погледу материјалног наследног права, почети са израдом претходног пројекта. Током радова на кодификацији, претходни пројект претрпео је измене приликом сваке редакције. Шеста редакција постала је позитивно право као Уредба од 8 октобра 1946 (Службени лист, бр. 60, текст 328). То је обиман законски текст од 174 члана. Улето 1946 приступило се радовима на припремама одредаба о процесном наследном праву. За основу је био узет пројект друге књиге законика о ванпарничном поступку који је Комисија за кодификацију била израдила пре рата и који је, после извесних из-

мена, објављен 8 новембра 1946 као Уредба о процесном наследном праву (Сл. лист, бр. 63, текст 346) са 190 чланова.

Радови на унификацији грађанског права започети у Министарству правосуђа током лета 1945 и завршени новембра 1946, на основу којих је Пољска добила 1 јануара 1947 јединствено грађанско право за целу земљу, а нарочито наследно право, имали су за циљ не само да остваре — у што краћем року — јединство грађанског права, него такође и његову демократизацију, уз истовремено отстрањење страног грађанског права из периода поделе Пољске. Извршење овог задатка признато је од највише државне власти као дело од прворазредног значаја, као заиста револуционарни акт.

Унификација грађанског права, која је завршена у Пољској 1945—1946, никако не претставља, као и сваки људски рад, савршено дело. Главни узрок извесних празнина и недостатака у уредбама израђеним 1945—1946 био је без сумње тај што у време њихове израде још није постојало, а није ни могло да постоји код правника, јасно изграђено мишљење о народној демократији као систему који испуњава основни задатак диктатуре пролетаријата. Законски акти о грађанском праву, објављени 1945—1946, били су у великој мери израз друштвено-економских односа који су у том моменту постојали, а њихово схватање, које је одражавало тада раширена (и делимично погрешна) гледишта о народној држави, није претстављало повољну подлогу за развитак ових односа. Тада се није у пуној мери процењивала брзина револуционарних друштвено-економских промена, па је зато прецењиван значај несоцијалистичких елемената у односу на привреду народне државе. Сви ови разлози довели су до тога да се пољско наследно право из 1946 не разликује битно у погледу идеолошких и друштвено-економских начела која ту налазе свој израз — од система наследног права капиталистичких држава. Нарочито, пољско наследно право из 1946, прво не води довољно рачуна о начелу према коме стицање материјалних добара, које није засновано на раду, треба да буде могуће једино у случају постојања других премиса које га довољно оправдавају. Друго, гледајући на исти начин на све типове и све облике својине, пољско наследно право не спречава могућност поновног рађања капиталистичких облика. Најзад, треће, пољско наследно право не узима у обзир — јер у 1946 то није ни могло да буде — нове колективне облике обрађивања земље.

Са напретком изградње социјализма, јединствено грађанско право, производ почетног периода друштвеног преображаја у НРП и са недостацима који су горе изнесени, било је и јесте све више и више кочница развитка економских услова. Зато је већ 1950 била подвучена хитна и неопходна потреба за доношењем новог грађанског законика. Као резултат рада од неколико година објављен је јула 1954 пројект грађанског законика НРП, чија четврта књига садржи наследно право. О пројекту се много дискутовало. Поред осталог, децембра 1954 одржан је научни састанак који су организовали Одбор правних наука Пољске академије наука и Министарство правосуђа, на коме су поднета два извештаја о наследном праву: један

проф. др. Казимира Пшибиловског (Kazimierz Przybylowsky) о „Слободи тестирања” и мој извештај о „Законском наслеђивању”. На основу ове дискусије, пројект је претрпео ревизију, па је после тога, јануара 1956, објављена његова нова редакција. Ако се овај пројект упореди са наследноправним режимом из 1946, који сада важи, уочио би се већи број измена, од којих су најзначајније поменуте у образложењу пројекта, и то: (1) сужавање — уосталом безначајно — круга законских наследника; (2) велико ограничење слободе тестирања; (3) промена у погледу заштите интереса лица најближих за вештаоцу применом система резерве (тј. наследног нужног дела) уместо система легитимног дела (тј. потраживања нужног дела у вредности); (4) упрошћавање начела прихватања заоставштине напуштањем установа које су у садашњим друштвено-економским условима изгубиле практични значај; (5) упрошћавање норми о преносу заоставштине на наследнике.

Радови на припреми пројекта новог законика о грађанском поступку започети су ујесен 1951 у Министарству правосуђа. Израђени пројект објављен је августа 1955. Он садржи такође и одредбе о наследном поступку (чл. 414—432 пројекта).

III. — Друштвено-економски проблеми. — А. — Законско наслеђивање. — На основу чланова 16, 21, 22 наследног права законски наследници су — осим државе — потомци и усвојеници, отац и мајка (али не и усвојиоци), браћа и сестре и њихови потомци као и надживели брачни друг. У поређењу са свим покрајинским законцима који су важили у Пољској до краја 1946, круг лица позваних на наслеђе на основу закона је врло сужен у новом пољском наследном праву. Ово сужавање круга законских наследника је од великог идеолошког значаја, јер лишава права на законско наслеђивање даље сроднике, чије стицање наследних добара путем наслеђа а не радом, не би могло да се оправда у социјалистичкој држави. Поменуто сужавање круга законских наследника има, међутим, врло мали друштвено-економски значај, јер иако је велики број лица изгубио наследничку вокацију, ова лица и да су имала наследничку вокацију нису скоро никад долазила на наслеђе. Према чл. 763 пројекта грађанског законика НРПП кругу законских наследника, изузев државе, припадају потомци (као и усвојеници и њихови потомци), брачни друг, отац и мајка или усвојиоци, као и браћа и сестре или њихова деца. Ако се овај пројект упореди са наследним правом које данас важи примећује се да он неприметно ограничава круг законских наследника позивањем на законско наслеђивање само деце браће и сестара, док данас и њихови даљи потомци припадају такође кругу законских наследника.

Према законикау о породици од 27 јуна 1950 који сада важи у Пољској (ступио је на снагу 1 октобра 1950) правни положај ванбрачног детета потпуно је изједначен са положајем детета рођеног у браку. Ванбрачно дете има потпуно иста права као и дете рођено у браку, такође и у односу на свога оца, независно од чињенице да ли је ванбрачно очинство утврђено признањем (чл. 44—46 зак. о

породици) или судском одлуком којом се по пољском праву може утврдити очинство без икаквог ограничења (чл. 47 зак. о породици). Одатле произилази да ванбрачно дете наслеђује такође свога оца и његове сроднике, као и да отац и његови сродници наслеђују ванбрачно дете.

Према пољском праву сви сродници позвани на законско наслеђе деле се у две групе. Потомци (усвојеници) припадају првој групи; отац и мајка, браћа и сестре и њихови потомци чине другу групу. На наслеђе се прво позивају сродници из прве групе. Они из друге групе наслеђују једино ако нема ниједног сродника из прве групе (чл. 18 *in princ.* наследног права).

Од сродника из прве групе позивају се на наслеђе прво деца. Она наслеђују на једнаке делове (чл. 17 насл. права). Ако у часу отварања наследства дете *de sijus*-а није живо (или се изједначује са мртвим, зато што је осуђено као недостојно, или што се још за живота оставиоцевог одрекло права на наслеђе са резервом да ово одрицање не обухвата његове потомке, или што је, најзад, било тестаментом искључено из наследства, или што се после смрти *de sijus*-а одрекло наслеђа — чл. 8, § 1, чл. 12, 31, 43, § 1, насл. права), али је оставило децу (унуке *de sijus*-а), део који би му припао прелази на равне делове на децу умрлог детета, тј. на унуке *de sijus*-а. Ова начела важе и за даље потомке *de sijus*-а који долазе на место својих предака (чл. 17, § 2, насл. права).

Ако, из било којих разлога, ниједан од потомака не наслеђује, позивају се на наслеђе сродници из друге групе (чл. 18, § 1, насл. права). У том случају, отац и мајка кад долазе на наслеђе заједно са браћом и сестрама, примају сваки по једну четвртину, док остатак припада на једнаке делове браћи и сестрама (чл. 18, § 2, насл. права). Ако су само отац и мајка или само браћа и сестре позвани на наслеђе, ово се дели на равне делове (чл. 18, § 3, насл. права). Ако је у часу смрти *de sijus*-а један брат или сестра умро (или се изједначује са умрлим) али је оставио потомке, део који би му припао прелази на његове потомке, на основу начела која важе у погледу потомака деце *de sijus*-а (чл. 19 насл. права).

Пројект грађанског законика НРП у члановима 764—766 решава на сличан начин проблем законског наслеђивања од стране сродника *de sijus*-ових. Једина разлика је у томе што, међу њиховим потомцима, према овом пројекту, на наслеђе могу бити позвана једино деца браће и сестара, тј. синовци, односно нећаци, братанци и сестрићи *de sijus*-а.

Право наслеђивања усвојеника и право на заоставштину коју он остави, уређено је у пољском наследном праву у оквиру конструкције *adoptio minus plena*, непотпуног усвојења, тј. усвојеник наслеђује само усвојιοца а не и његове сроднике, али наслеђује своје сопствене сроднике. И његови сродници наслеђују њега, али га не наслеђују ни његов усвојилац ни, још мање, сродници усвојιοца (чл. 21 насл. права). Према пројекту, проблем усвојениковог наследног права и наслеђивања његове имовине решен је на компромисан начин, али

без сумње неповољно за усвојеника. Пројект очигледно полази од начела — које уосталом не одговара потпуно схватању установе усвојења према одредбама законика о породици (чл. 64 — 70) — да се усвојењем прекидају правне везе које су дотад постојале између усвојеника и његових сродника (упор. супротно чл. 69, § 2, законика о породици), али да се не ствара никаква веза између усвојеника и усвојеникових сродника (упор. чл. 64 зак. о пород.). Одатле произилази да према чл. 768, § 2, пројекта усвојеник не наслеђује ни усвојичеве сроднике ни своје сопствене сроднике. И обрнуто, усвојеника не наслеђују ни његови сродници, нити усвојичеви сродници. Треба, ипак, претпоставити да творци пројекта нису имали намеру, употребивши у члану 768, § 2, пројекта два пута израз „сродници усвојеника”, да ту укључе и његове потомке. Према чл. 768, § 1, пројекта усвојеник наслеђује усвојиоца заједно са његовом рођеном децом (а усвојеникови потомци наслеђују усвојиоца по истим начелима као и даљи потомци *de suis*-а), тако да према чл. 768, § 3, усвојилац наслеђује усвојеника према одредбама о наследном праву оца и мајке.

Да би се могле разумети одредбе пољског наследног права које се односе на наслеђивање надживелог брачног друга, треба претходно упознати основна начела законика о породици која се односе на брачни имовински режим.

Пољски законик о породици познаје само један брачни имовински режим и то заједницу тековине која се у законнику назива законском заједницом добара. Овде сваки од брачних другова задржава као сопствену имовину све што је имао у тренутку закључења брака. Међутим, имовина коју један од брачних другова стекне током трајања брака и која претставља његову тековину, чини заједничку имовину оба брачна друга (чл. 21, § 1, зак. о пород.). Имовина стечена наслеђивањем, легатом или поклоном не претставља део заједничке имовине, као што то нису ни предмети за личну употребу, и предмети потребни за обављање занимања (чл. 21, § 2, зак. о пород.). За време трајања законске заједнице добара, брачни другови имају право да заједнички уживају заједничку имовину. Од часа престанка заједнице, а нарочито од часа смрти једног од брачних другова, на заједничку имовину примењују се одредбе које важе за сусвојину са уделитема. Ако је заједница прекинута услед смрти једног од брачних другова, делови које из заједничке имовине добијају надживели брачни друг, са једне стране, и наследници умрлог брачног друга, с друге стране, увек су једнаки (чл. 25 зак. о пород.).

Из онога што сам досад изложио произилази: (1) да у свакој брачној заједници има за време трајања режима законске заједнице добара три врсте имовине: (а) лична имовина мужа, (б) лична имовина жене, (в) заједничка имовина; (2) по смрти једног од брачних другова, надживели брачни друг преузеће свој део заједничке имовине који претставља половину — независно од лица са којима он наслеђује, и независно од чињенице да ли он наслеђује по закону или на основу тестаментa и, чак, да ли је уопште позван на наслеђе; (3) наследство умрлог брачног друга састоји се из две имовинске масе: (а)

његове имовине која не спада у заједничку имовину, и (б) дела који претставља половину заједничке имовине.

Кад долази на наслеђе заједно са потомцима (или усвојеницима), надживели брачни друг добија четвртину наследства (чл. 22 насл. права). Но, надживели брачни друг добија само поменути део имовине умрлог (имовине која не улази у заједничку имовину). Део заједничке имовине који припада заоставштини умрлог добијају само потомци (усвојеници) умрлог (чл. 25 насл. права). Кад долази на наслеђе заједно са сродницима који припадају другој групи наследника, надживели брачни друг наслеђује половину, и то целокупног наследства, које дакле обухвата и онај део заједничке имовине који иначе припада наследницима (чл. 22 насл. права). Надживели брачни друг који наслеђује са сродницима друге групе, добија поред свог дела још и предмете покућства (на пример намештај, стоно и кухињско посуђе) који су раније служили заједничкој употреби. На захтев брачног друга у овом погледу примењују се одредбе о легатима (чл. 24 насл. права). Напоследку, уколико нема сродника који имају право на наслеђе на основу закона, надживели брачни друг добија целокупну заоставштину (чл. 22 насл. права). У овом случају он је дужан, на захтев предака умрлог који су у нужди, да им обезбеди средства за живот у сразмери са њиховим потребама и са чистом вредношћу заоставштине. Надживели брачни друг може се, међутим, ослободити ове обавезе исплатом суме која одговара четвртини чисте вредности заоставштине (чл. 23 насл. права).

Питање законског наследног права надживелог брачног друга који долази на наслеђе заједно са потомцима (усвојеницима) *de cuius-a* решено је нешто другојачије у пројекту грађанског законика НРП. Тако надживели брачни друг наслеђује заједно са децом *de cuius-a* на равне делове, али део који долази на њега израчунава се од целокупног наследства које обухвата не само имовину која не улази у заједницу него и онај део заједничке имовине који припада само потомцима (чл. 764, § 1). Насупрот томе, пројект не мења у суштини права надживелог брачног друга, позваног на законско наслеђивање заједно са сродницима из друге групе, ни права ни обавезе брачног друга који је добио целокупну заоставштину.

Ако не постоје ни сродници (усвојеници) из круга законских наследника, ни брачни друг, целокупно наследство припада држави. Али, иста алиментациона обавеза према претцима умрлог лежи на држави као и на надживелом брачном другу (чл. 27, 28 насл. права, чл. 32 одредбе о територијалним органима државне власти од 20 марта 1950, Сл. лист, 14, текст 130). У пројекту није предвиђена обавеза државе да осигура средства за живот претцима умрлог.

Б. — Слобода тестирања и њена ограничења. — Пољско наследно право оставља завештаоцу широку слободу тестаменталног располагања имовином.

Завешталац може да унесе у свој тестамент одредбе различите врсте. Он може да одреди кога хоће за свог наследника, остављајући му целокупно наследство или један његов део, може одредити више

наследника (чл. 29 насл. права) или, напротив, искључити своје законске наследнике из наследства, не одређујући ни једно друго лице за свог наследника (негативан тестамент — чл. 3 насл. права); он може да означи наследника за случај да неко друго лице које је такође одређено као наследник, не може или неће да наследи (обична супституција — чл. 106 — 108 насл. права). Завешталац може искључити из наследства и своје нужне наследнике ако зато постоје законски услови (чл. 146 — 150 насл. права); он може оставити коме год хоће разне легате, налажући њихово извршење тестаменталним или законским наследницима или легатарима (чл. 112 и следећи насл. права); може обавезати своје тестаменталне или законске наследнике или своје легатаре да изврше одређене налоге, не именујући никога за њиховог повериоца (налог, терет, — чл. 135, § 1, насл. права); он може одредити једног или више извршилаца тестамена (чл. 137, § 1, насл. права); може назначити начин на који наследници треба да изврше поделу наследства између себе (чл. 152, § 3, наследног поступка, чл. 103 насл. права), итд.

Постоји низ прописа наследног права која у неким појединостама ограничавају слободу тестаменталног располагања. Мада су многобројни, они се односе на одредбе које се ретко уносе у тестаменте и због тога немају неку практичну вредност. Одредба која ограничава слободу тестирања уопште и има већи домашај налази се у чл. 77, § 2, насл. права, према коме је ништав тестамент чија садржина или циљ супротни закону или начелима друштвеног живота у народној држави. Доста обимна ограничења слободе располагања су у вези са нужним делом наслеђа, тј. са наследним правом најближих лица (потомци, отац и мајка, надживели брачни друг, нужни наследници — чл. 145 насл. права) које *de iure* не може да искључи потпуно из наследства. Питање је, међутим, да ли ова последња ограничења могу да се сматрају као ограничења тестаменталне слободе у правом смислу речи. Пошто је у пољском праву прихваћен систем нужног дела у вредности а не систем резерве, тј. нужног дела у натури, права нужног наследника у начелу ниуколико не утичу (изузеци: чл. 155, 157 насл. права) на правну судбину заоставштине која ће упркос признања права нужног наследника, ипак припасти лицима која су на наслеђе позвана тестаментом. Не може се, дакле, тврдити да одредбе о нужном делу ограничавају слободу завештаоца са правне тачке гледишта. С друге стране, не сме се, ипак, сметнути с ума да остварење права на нужни део, сходно чл. 156 насл. права, тј. остварење права на исплату суме новца у висини половине вредности наследног дела који би припао нужном наследнику кад би овај наследио по закону, знатно смањује, са економске тачке гледишта, вредност користи коју наследник у питању добија на основу тога што је позван на наслеђе тестаментом. Зато се може закључити да са економске тачке гледишта одредбе о нужном делу у вредности ограничавају завештаоца у његовој слободи тестирања.

Од појединачних ограничења која сам раније поменуо, заслужује да буде прво наглашена забрана фидеикомисарне супституције

код одређивања наследника (чл. 104, § 2, насл. права) и легата (чл. 120, § 2, насл. права). Домашај ових забрана је у извесној мери умањен чињеницом да неважност одредбе о супституцији не повлачи — уколико нема противне воље завештаоца — неважност одредбе о одређивању института, као и тиме да закон изричито дозвољава да се наследство или легат остави једном лицу, и да се истовремено на том наследству или предмету легата установи плодоуживање у корист неког другог лица (чл. 104, § 3, чл. 120, § 3, насл. права). На другом месту, од појединачних ограничења слободе тестаменталног располагања треба такође поменути забрану стављања услова и рокова приликом одређивања наследника. Наиме, сматрају се непостојећим услови и рокови који ограничавају постављање наследника; али је постављање наследника под условом или роком ништаво кад из воље завештаоца произилази да без услова и рока не би ни дошло до постављања наследника (чл. 104, § 1, насл. права). Насупрот томе, легат под условом или са роком дозвољен је (чл. 120 и следећи насл. права).

Може се, дакле, закључити: пољско наследно право оставља завештаоцу широку слободу располагања. Ограничења у овом погледу постоје више на основу општепризнатих правних начела и у вези са техничком структуром на којој почива пољско наследно право, него као последица промена политичког система.

Поводом радова на пројекту грађанског законика НРП у теорији је покренуто питање „да ли скоро неограничена слобода тестаменталног располагања није од штете, нарочито у прелазном периоду, тј. у часу кад капиталистички елементи још нису уништени“. Изражено је такође и мишљење да у основи ограничења тестаменталне слободе „... треба да се састоји из забране одређивања за тестаменталне наследнике физичких лица која нису законски наследници... Очигледно је да воља завештаоца у овом погледу не може да лиши најближе наследнике њиховог нужног дела. Завешталац може такође позвати на наслеђе и друштвене или државне организације“.

Пројект грађанског законика НРП предвиђа значајна ограничења слободе тестаменталног располагања. Тако, према чл. 791, § 1, пројекта, завешталац може позвати на наслеђе целе или једног дела заоставштине једно или више лица међу законским наследницима или социјалистичке организације. На тај начин круг лица из кога оставилац може да изабере своје тестаменталне наследнике је строго ограничен. Он се не проширује ни у случају када завешталац уопште нема законских наследника (изузев државе). Ако оставилац одреди као наследника лице које није поменуто у чл. 791, § 1, пројекта, располагање је законски ограничено на предмете личне својине и сматра се по закону као легат. У том случају наследство се додељује законским наследницима (а то су: потомци, отац и мати, браћа и сестре и њихова деца, усвојеници, усвојιοци, надживели брачни друг и, у њиховом отсуству, држава — чл. 791, § 2, пројекта). Легати у корист лица која завешталац не би могао да позове на наследство, не могу да превазиђу четвртину наследства. Но, ово ограничење не односи се на легат чији је предмет лична својина завештаоца (чл. 805 пројекта).

Могло би се питати да ли поменута ограничења слободе тестирања у погледу лица која могу бити позвана на наслеђе и којима се може оставити легат не иду сувише далеко. Она су много значајнија од ограничења која постоје у СССР где завешталац који нема законског наследника може по својој вољи располагати својом имовином у тестаменту (чл. 422, ст. 3, чл. 423, ст. 2, Грађ. зак. РСФСР). Изгледа да у садашњој фази изградње друштвено-економског система у НРП није више могуће да установа тестаменталног наслеђивања постане извор стицања имовине без рада ни основа за експлоатацију човека по човеку нити, опет, врста значајнијег ослонца капиталистичких елемената. Мотиви горњих ограничења слободе тестирања, нарочито аргумент, у основи исправан, о потреби заштите интереса најближих чланова завештаоачеве породице, као и потреба да се ојача породична кохезија, нису убедљиви у случају кад завешталац не остави законске наследнике (изузев државе) који су позвани да га наследе. Требало би, штавише, испитати да ли је потребно искључити могућност да се за наследнике одреде и страна лица, чак и онда када су законски наследници браћа и сестре завештаоца или њихова деца, сви способни за привређивање. Зато би, можда, требало поново размотрити да ли следећа ограничења слободе тестаменталног располагања не би била довољна: (1) завешталац може позвати на наслеђе у својству тестаменталних наследника само своје законске наследнике и социјалистичке организације (са правом прављења легата у корист страних лица у границама чисте вредности $1/4$ заоставштине), и то кад су законски наследници оставиоца потомци (усвојеници), надживели брачни друг или отац и мајка (усвојоци), као и кад су законски наследници браћа и сестре или њихова деца ако су сви неспособни за рад и привређивање; (2) напротив, завешталац треба да има право да располаже сопственом имовином у тестаменту у корист лица која по својој вољи изабере, кад су наследници његова браћа и сестре или њихова деца ако су сви способни за привређивање и, најзад, кад је наследник држава.

Још једно проширење граница слободе тестирања долази отуда што је пројект напустио систем нужног дела у вредности и усвојио систем нужног дела у натури (чл. 820 и следећи пројекта). Круг нужних наследника није проширен већ је, напротив, повећан нужни део наследника који су малолетни и неспособни за привређивање; он износи две трећине заоставштине чији се износ установљава на начин изложен у чл. 821 пројекта.

Пројект такође предвиђа забрану фидеикомисарне супституције, стављање услова и одређивање рокова при именовању наследника (чл. 792, 793 пројекта). Легат може бити учињен под условом или ограничењем роком (чл. 806 пројекта). Пројект не садржи никакву одредбу о фидеикомисарној супституцији у случају остављања легата.

IV. — *Проблеми правне технике.* — Уредба од 8 октобра 1946 садржи једино одредбе из области наследног права. Према пољском позитивном праву наследно право претставља целину одвојену од грађанског права. Веза између поклона и тестаментa која постоји у

неким законима — нарочито у Наполеоновом закону — потпуно је прекинута; начела о поклону су у чл. 354 до 369 закона о облигацијама, док се начела о тестаменту налазе у чл. 73 до 144 насл. права. Према пољском наследном праву не постоји никаква разлика — насупрот Наполеоновом закону — између правног положаја универзалних наследника који наслеђују на основу тестамена (који су према Наполеоновом закону универзални легатари и легатари по универзалном основу) и правног положаја лица позваних на наслеђе на основу закона (према Наполеоновом закону законски наследници и нередовни наследници). Према пољском наследном праву сва се ова лица зову наследницима (вербално су следбеници, а стварно наследници) и сва наслеђују, тј. заоставштина им се предаје у целости као универзална сукцесија (чл. 4 насл. права). Напротив, према пољском наследном праву израз „легат” употребљава се само да се означи тестаментално располагање у коме завешталац намењује одређеном лицу било какву материјалну корист која се не састоји у позивању тог лица на универзално наслеђивање (чл. 112 насл. права). Легат из пољског наследног права требало би, дакле, према терминологији Наполеоновог закона, да се назове партикуларни легат. Израз „легатар” употребљава се и у пољском наследном праву да означи лице коме се чини легат у смислу чл. 112 насл. права. Најзад, пољско наследно право не зна за поделу наследника на оне који имају *saisine* и оне који је немају: према пољском наследном праву сви наследници примају наследство у истом часу и на исти начин и сви су, уопште узев, од часа отварања наследства у положају који, према одредбама Наполеоновог закона, имају наследници који имају *saisine*.

Као што се из изложеног види, уредба од 1946 напустила је главне структуре које су претстављале основу наследног права Наполеоновог закона. Пољска уредба о наследном праву више потсећа — са гледишта конструктивних основа на којима се заснива — на принципијелна схватања Аустриског грађанског закона. Пројект четврте књиге грађанског закона НРП почива на истим начелима. Он је ближи Наполеоновом закону једино по томе што, стварајући правила о правима нужних наследника, усваја систем нужног дела у натури а не нужног дела у новчаној вредности.

Према чл. 3, § 1, насл. права отварање наслеђа врши се у часу смрти завештаоца. Пошто, према чл. 104 насл. права одређивање наследника под условом или уз стављање рока није дозвољено, начело из чл. 3, § 1, насл. права не трпи никакав изузетак.

Од часа отварања наслеђа, наследнику припада заоставштина по самом праву (чл. 32 насл. права). Ипак стицање заоставштине у часу отварања наслеђа није одмах ни коначно нити са пуним дејством.

Једна промена у правном положају наследника наступа његовом изјавом о пријему наследства или одрицању од наследства. Та изјава може имати тројаку садржину; наследник може: (1) примити наследство без пописа; (2) примити наследство са пописом и (3) одрећи се наследства. Ако је наследник физичко лице које нема пот-

пуну пословну способност или правно лице, он не може примити наследство без пописа; може га примити само са пописом, или га се одрећи (чл. 37, 38 насл. права). Изјаву о пријему или одрицању може наследник дати само пре истека преклузивног рока од шест месеци, који почиње тећи за сваког наследника од часа кад он буде обавештен о основу његовог позивања на наслеђе. Наследник који у овом року не да никакву изјаву сматра се, по правилу, да је наследство примио без пописа (чл. 35 насл. права). Ово последње правило има знатне изузетке — нарочито у погледу лица која немају пуну пословну способност или правних лица, за која се тада сматра да су примила наследство са пописом (чл. 37, 38 насл. права). До изјаве о пријему или одрицању од наслеђа, наследник се сматра за привременог наследника; а да ли ће он остати наследник, те да ли ће наследство које је стекао у тренутку отварања наслеђа остати његово, зависи од тога да ли ће се он одрећи наследства или не, што ће разјаснити његов правни положај. Услед одрицања од наследства постаје, на крају, јасно да одређени наследник неће наследити на основу одређеног наследничког основа (чл. 43 насл. права). Пријемом наследства привремени наследник постаје дефинитивни наследник, јер примивши га он више нема могућности да га се одрекне и да на тај начин изгуби правно својство наследника.

Правни положај дефинитивног наследника може да претрпи још једну значајну измену кад суд изрекне потврду права одређеног наследника на наследство. Чл. 46 насл. права садржи одредбу о битним последицама добијања потврде његових наследничких права. Према тој одредби, у погледу трећих лица, која не полажу наследничка права на заоставштину, наследник може да се позове на то да је он законски наследник умрлог само ако је добио потврду својих наследничких права. Ова се одредба изричито односи на два питања. Она, прво, одређује правни положај наследника који није добио потврду својих права на наследство; друго, она одређује законске последице добијене потврде.

Из поређења чл. 32 и 46 насл. права несумњиво произилази да је наследник, иако још није добио потврду, стекао наследство. Он га, дакле, може преузети у државину, може њиме управљати, располагати и убирати плодове; у начелу, може предузети све радње у вези са наследством, као и свако друго лице у погледу сопствене имовине. Он се такође може позвати на законско наслеђивање према лицима која сама полажу право на наслеђе као наследници, чак иако су сва лица добила раније потврду својих наследничких права. Најзад, наследник који још није добио потврду не може се тиме послужити као изговором и одбити потраживања лица која према њему истичу захтеве на основу неког права које су имала према умрлом, или које имају према наследнику као таквом (напр. захтеви легатара или нужних наследника). Напротив, наследник који није добио потврду својих наследничких права не може — иако је већ примио наследство (чл. 32 насл. права) — да се позове на законско наслеђивање према трећим лицима која не полажу право као наследници,

напр. према дужнику заоставштине, према лицима која држе предмете који сачињавају део заоставштине, итд. Према овим лицима стицање наследства је без дејства све док наследник не добије потврду.

После изложеног о правном положају наследника који још није добио потврду својих наследничких права, мислим да се последица овакве потврде јасно уочава.

Потврда наследничких права чини стицање наслеђа потпуним, јер дејствује према свима. Она, нарочито, уклања једино ограничење које постоји код наследника који још није добио потврду, јер му даје могућност да се позове на законско наслеђивање умрлог и према трећим лицима која не полажу право на наслеђе у својству наследника.

Према пројекту грађанског законика НРП (упор. чл. 835 — 851) правни положај наследника је истоветан. Постоји само једна битна разлика. Према пројекту, да би стицање наследства од наследника било ваљано у односу на свакога — није потребна потврда наследничких права. Наследник може тражити ову потврду од суда, али му она није нужна да би могао да врши права из заоставштине. На тај начин, потврда наследничких права не производи према пројекту никакву материјалну или правну промену у положају наследника.

До часа пријема наследства наследник одговара за дугове заоставштине само добрима из заоставштине (*arg. a contrario* чл. 48 насл. права). Међутим, од тренутка пријема сваки наследник, без обзира да ли је наследство примио са пописом или без пописа, одговара за дугове заоставштине целокупном својом имовином (чл. 48 насл. права) дакле не само добрима из заоставштине него и сопственим. Од пријема наследства одговорност наследникова у том погледу није ограничена. Сем тога, обим његове одговорности после пријема наследства зависи, у начелу, од чињенице да ли је наследник заоставштину примио без пописа или са пописом. У првом случају, његова одговорност за дугове заоставштине је неограничена (чл. 48, § 1, насл. права). Он према томе одговара за све дугове заоставштине целокупном својом имовином. Насупрот томе, наследник који је примио наслеђе са пописом, одговара за дугове заоставштине само до износа вредности чисте aktive заоставштине, утврђене пописом (чл. 49, § 2, насл. права). Одговорност наследника који је примио наследство са пописом је неограничена у погледу имовине којом он одговара, али је ограничена у односу на дугове за које је одговоран; то је одговорност *pro viribus hereditatis*. Ако има више наследника, они одвојено одговарају за дугове из наследства, сваки према висини свог дела наследства (чл. 51 насл. права).

Према пројекту грађанског законика НРП одговорност за дугове из наследства уређена је нешто друкчије. Неограничена одговорност наследника за дугове, за које он одговара целокупном својом имовином, јесте опште правило (чл. 852, 853). Одговорност наследника за дугове заоставштине ограничена је вредношћу aktive заоставштине само у три случаја: (а) кад наследник, изјављујући да

се прима наследства изјави да ограничава своју одговорност и изврши попис заоставштине сходно одговарајућим одредбама (што одговара пријему са пописом); (б) кад у часу пријема наследства наследник није потпуно пословно способан; (в) кад је наследник правно лице (чл. 854 пројекта). Одговорност следбеника по основу легата и налога увек је ограничена на вредност добијене активе (чл. 856 пројекта). Напоследку, према пројекту, ако има више наследника, они одвојено одговарају за дугове заоставштине, сваки према свом уделу у наследствоу (чл. 858 пројекта).

У наслédном праву из 1946 постојале су две веома развијене установе, од којих је прва имала за циљ да у интересу поверилаца заоставштине, или у интересу поверилаца наследника, доведе до извесних модификација у погледу одговорности наследника за дугове заоставштине, док је друга имала за циљ истовремено како ограничење наследникове одговорности за дугове заоставштине, тако и заштиту интереса поверилаца заоставштине, обезбеђујући им праведну поделу средстава добијених продајом активне заоставштине. То су установе чији је циљ био одвајање заоставштине од имовине наследника (*separatio bonorum* — чл. 52 до 54 насл. права, чл. 102 — 105 насл. поступка), као и ликвидација заоставштине (чл. 55, 56 насл. права, чл. 107 до 140 насл. поступка). Ове две установе, од којих је друга створена по угледу на стечајни поступак, нису никада играле, а поготову данас, у пракси никакву улогу. Због тога их је пројект и изоставио.

Јан Гвјаздоморски (*Jan Gwiazdomorski*)

ТРАСТ У АНГЛО-АМЕРИЧКОМ СИСТЕМУ ПРАВА

1. — Под именом „англо-амерички систем права” подразумевамо позитивне правне системе који постоје у Енглеској и у земљама које су реципирале енглеско право. Од тих земаља најважније су Сједињене Америчке Државе не само по свом пространству и привредном значају него и по докринарном доприносу у развоју тога система. У те земље спадају још Аустралија, Канада, Нови Зеланд, Индија, Пакистан (ове две земље не примењују енглеско породично и наследно право) и многе бивше и садашње енглеске колоније. Англо-амерички систем је супротан европском континенталном систему и систему земаља које су реципирале европско право. Континентални систем је законски систем базиран на римском праву. Англо-амерички систем је судско право чија се правила махом налазе не у законским прописима него у судским прецедентима, тј. пресуђеним случајевима. Казали смо „махом” јер у новије време продира и у тим земљама законско право, иако још и данас преовладава систем прецедентног права. Овај систем се развио у Енглеској почев од краја XII века. Он се још зове и *common law* систем. *Common law* значи „опште право”. Оно се развило као „опште”, тј. за целу државу једин-